

CALAFAT VILA, Rosa (2024).

El catalán y el español cara a cara: una aportación historiográfica:

Mallorca y Menorca (siglos XVIII y XIX).

Madrid: Iberoamericana; Frankfurt: Vervuert. 199 p.

De la mateixa manera que en la lingüística formal sovint s'ha considerat ben convenient rompre la dicotomia estricta entre lingüística diacrònica i lingüística sincrònica perquè les dues cares de la mateixa moneda s'ajunten, em sembla rellevant defensar aquesta mateixa operació en els estudis sociolingüístics. Entendre les condicions socioeconòmiques i polítiques que van alterar les ideologies i els usos lingüístics en el passat ens permet comprendre millor les dinàmiques que afecten els processos sociolingüístics del present. Així, doncs, té tot el sentit del món que vulguem entendre els estudis d'història de la llengua i d'historiografia lingüística des de l'òptica sociolingüística. És el que he fet llegint el volum de Rosa Calafat. Per bé que l'autora col·loca l'etiqueta *una aportación historiográfica* a la segona part del títol de la monografia, *El español y el catalán cara a cara* és una aproximació des de la història de la llengua a una qüestió ben sociolingüística.

En el volum que ens ocupa, Calafat estudia un aspecte molt concret d'un lloc i d'un temps molt determinats de la història social del català, i, tot i així, conté una mirada sociolingüística i resulta molt interessant per entendre dinàmiques històriques més àmplies i que afecten tota la catalanofonia. L'estudi de Calafat se centra en el conflicte lingüístic a la societat mallorquina (i, en menor mesura, menorquina) de les darreres dècades del segle XVIII i les primeres anyades del XIX. Té en compte les relacions polítiques i les ideologies lingüístiques entre el català, llengua atàvica del país, i el castellà, llengua del poder i de la monarquia borbònica i que aviat esdevindrà el model de la nació espanyola. I, a l'equació, s'hi inclou un tercer element que, per a Calafat, és fonamental: el paper del llatí en l'educació. Amb el triangle català-castellà-llatí i els marcs cronològic i geogràfic delineats més amunt, Calafat desenvolupa el seu relat historiogràfic en tres capítols, precedits d'un pròleg de Manuel Rivas Zancarrón i d'una introducció de l'autora, i seguits d'unes conclusions que fan de síntesi dels elements més rellevants i transversals del text. El primer capítol ofereix una panoràmica general dels temes que es desenvoluparan en el volum i emmarca els espais de *resistència* —després tornaré sobre aquest terme— del català a la darrereria de l'edat moderna: l'Administració municipal i els diferents nivells d'educació. El segon capítol se centra a estudiar els diversos debats sobre el català en els àmbits apuntats, fent èmfasi en les apologies i les lleialtats lingüístiques, d'una banda, i les actituds glotofòbiques, de l'altra. Finalment, el darrer capítol tracta la pervivència del llatí a les escoles de Mallorca i de Menorca.

La presència del llatí al llarg del text, i especialment en aqueix darrer capítol, no és gratuïta. El llibre estudia les tensions entre el manteniment de l'ordre sociolingüístic històric, basat en el català, i la penetració gradual del castellà en els àmbits formals. La tesi principal de Calafat, que en aquest sentit s'alinea amb la tesi de Burke (2006) i altres historiadors europeus de referència en llurs àmbits, és que el llatí servia d'element de resistència per a les llengües minoritzades davant dels intents d'expansió de les llengües monàrquiques. Si Burke apunta que les intel·lectualitats danesa i hongaresa s'escudaren en el llatí per resistir a l'alemany, i que la comunitat finesa se serví de la llengua de Roma per fer front al suec, Calafat defensa que la pervivència anòmala del llatí a les aules catalanes, i específicament mallorquines, es deu a aquest fet: des de les primeres lletres fins a la universitat, mantenir-se en l'ordre sociolingüístic antic és una manera de resistir-se als canvis lingüístics que l'Europa absolutista —i molt aviat, liberal— estava promovent. Uns canvis que, en el cas que ens ocupa, tenien a veure amb l'extensió absoluta del castellà en tots els àmbits d'ús cultes i formals, singularment amb les disposicions legals que, d'ençà del Decret de Nova Planta i accentuadament durant el regnat de Carles III, s'havien produït per assegurar que la llengua de la nova realitat política unificada que era Espanya fos el castellà —Calafat alterna els dos glotònims, «castellano» i «español».

Si observem més específicament les qüestions de què s'ocupa Calafat, cal dir que tracta bàsicament cinc qüestions o petits conflictes lingüístics: *a)* les ordres castellanitzadores de l'Administració de Carles III, *b)* la política lingüística del bisbe extremeny Juan Díaz de la Guerra, *c)* la resistència de l'Església local a abandonar la predicació i la catequesi en català, *d)* la continuïtat de l'ensenyament en la llengua del país i *e)* els intents de la universitat de Mallorca i d'altres espais d'educació superior de mantenir l'ús tradicional del llatí davant la imposició moderna de la llengua castellana.

És clar que el panorama sociolingüístic que he presentat i els temes a què tot just m'he referit són vàlids en el context dels territoris de la Corona d'Aragó que van perdre llurs furs en la Guerra de Successió, però no ho són pas per a Menorca, que va viure un segle XVIII singular, majoritàriament sota sobirania britànica i amb una producció cultural i intel·lectual en català altíssima, qualitativament i quantitativa. Davant d'aquesta especificitat, és lícit demanar-se quin és el paper de Menorca en el volum. En el llibre no s'explicita, però el lector hàbil veu tot d'una que, en el relat que basteix Calafat, Menorca fa de contrapès a la política borbònica. Especialment en el primer capítol, serveix per mostrar que un altre món sociolingüístic era possible, un món en el qual el català tenia un paper central en tots els usos civils formals. D'aquests usos, en destacava l'educació, fet que va propiciar no només una llarga tradició de reedicions del *Semper* com a manual d'aprenentatge del llatí, sinó que a més va permetre l'existència d'un *Nou mètode per aprendre la llengua llatina*, d'Antoni Portella (Maó, 1762) pensat per substituir el vell *Semper*. Un mètode, tot sigui dit de passada, que Portella va intentar de vendre a Palma... en castellà.

Suara he dit que tornaria a la idea de *resistència*. Aquesta noció, juntament amb la de *lleialtat lingüística*, és habitual en el text. És innegable que en la multitud de docu-

ments, cartes i paratextos gramaticals que cita Calafat —de vegades ben extensament— aquesta idea hi és patent. No qüestiono, en cap cas, que els testimonis de l'autora diguin el que diuen. Sí que em demano, tanmateix, si no caldria explicitar en quin sentit és recomanable llegir-los: la resistència lingüística que una elit alfabetitzada enmig d'una massa absolutament monolingüe podia fer en els paràmetres sociolingüístics de l'antic règim té ben poc a veure amb la lleialtat lingüística que pot practicar un català insular en ple segle XXI. Tal vegada si s'hagués de trobar un *però* al llibre fora aquest: d'una manera general, el relat històric que basteix Calafat no té un gran suport teòric ni contextual, un aspecte ben sorprenent en les monografies acadèmiques més actuals, ni abusa de la literatura acadèmica. Així, el relat funciona en la mesura que el lector coneix el context històric i els paràmetres lingüístics del període, i sap quines són les característiques que el defineixen. El llibre, que té un to molt assagístic, no proposa definicions teòriques de treball; així, per exemple, tot i que se'n parli, no teoritza sobre la diglòssia, les ideologies lingüístiques ni la sociolingüística històrica. Tampoc inclou cap capítol general que contextualitzi històricament el període. Aquestes qüestions poden ser preguntes capricioses per a alguns, mostra gratuïta d'erudició per a uns altres, però potser serien una guia de lectura útil per al lector menys avesat a la disciplina.

Si l'aparell diguem-ne erudit no és abundant, sí que ho són les fonts textuais. Per teixir el relat, Calafat se serveix de múltiples fonts de tipus divers (cartes privades, actes municipals, disposicions legals, paratextos de manuals escolars, textos d'aquests mateixos llibres, etc.), tant en català com en castellà. Són cinc pàgines de bibliografia primària, a les quals cal sumar molt de material provinent d'arxiu, per bé que una part d'aquest material no es referencii com a tal en el llibre. Seria injust, però, dir que Calafat se serveix principalment de fonts secundàries, perquè una part molt rellevant del material que aplega el llibre l'ha recollit de primera mà l'autora i, *de facto*, és inèdit, atès que prové de la seva tesi doctoral, que romangué sense publicar després de la lectura.

Per tant, rellegir, reordenar i reinterpretar aquest material trenta anys després, i posar-lo a disposició del públic, ha estat un encert, com també ho és proposar una anàlisi *glotopolítica* —el terme el faig servir jo, no Calafat— del moment previ d'una de les grans revolucions *ecolingüístiques* d'Europa —prenc el concepte prestat a Baggioni (1997). Els darrers anys la qüestió sobre els canvis sociolingüístics en el trànsit de l'antic règim a la modernitat ha despertat un cert interès en la historiografia lingüística catalana, en part perquè es vinculen aquests canvis sociolingüístics a la significació de la Renaixença, un fenomen exclusivament principatí —gairebé es podria dir *exclusivament barceloní*. Finalment, un altre encert que vull destacar és que Calafat centra la mirada en uns altres territoris, amb unes dinàmiques socials i polítiques —i, per tant, lingüístiques— ben diferents. Aquesta obertura de la mirada ajuda a reconstruir la història sociolingüística de la llengua i demostra que és un camí que, fressat durant anys, encara té bastantes zones per desbrossar.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

BAGGIONI, Daniel (1997). *Langues et nations en Europe*. París: Payot.

BURKE, Peter (2006). *Lenguas y comunidades en la Europa moderna*. Madrid: Akal.